

ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΑΓΑΘΟ

Και στο χώρο του αγαθού κυρίαρχο ρόλο έχει ο Λόγος. Ο Ορθός Λόγος οδηγεί στο «πρέπει» από εκεί που οδηγούν τον άνθρωπο οι ταπεινές ζωικές ορέξεις του. Η θεωρητική {καθαρή} ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας του Λόγου, ανεξάρτητα αν στηρίζεται σε ιδέες ή στην εμπειρία έχει απόλυτο σκοπό την **πρακτική εφαρμογή**. Δηλαδή, **να πράττουμε σύμφωνα με την όλη αρμονία που επικρατεί στον κόσμο**. Οι νόμοι αυτοί επιβλήθηκαν ακριβώς για να υπάρξει αρμονία, είτε από το Μεγάλο Δημιουργό, είτε από την αδήριτη **Ανάγκη**, που είναι εγγενής με τη γενέτειρα του ανθρώπου Φύση. Είναι πρωτογενής ανάγκη η τήρηση των φυσικών νόμων, ειδάλλως ο άνθρωπος περιπίπτει στο «αμάρτημα της ύβρεως». Όπως, απόλυτη είναι η αναγκαιότητα προσαρμογής της ανθρώπινης συμπεριφοράς **στις επιταγές του Νόμου**, ως προς τα λοιπά μέλη της Κοινωνίας.

Η πιο **δυσχερής, όμως, φάση είναι η διαδικασία τελειοποίησης της προσωπικότητας** του Ανθρώπου. Γι' αυτό και ο Καντ αναγνωρίζει την υπεροχή του «Πρακτικού» Λόγου έναντι του «Καθαρού» Λόγου. **Πρακτικός είναι ο Ηθικός Λόγος**. Ήτοι, ο Νόμος που καθορίζει ποιες ενέργειες πρέπει να κάνει ο άνθρωπος για να αποδίδει το καλό [αγαθό] παράλληλα με τον εαυτό του, στον συνάνθρωπο και στο σύνολο, την Κοινωνία. Οι ενέργειες αυτές, οι αγαθές, που καθορίζονται από τις διατάξεις του θετικού δικαίου **«εμφυτεύονται» στη συνείδηση του ατόμου**. Η εμφύτευση αυτή γίνεται είτε με ευπειθή διαδικασία, που στηρίζεται και στη συμπόρευση της **ανθρώπινης βούλησης**, η οποία με τη σειρά της ακολουθεί την συνταύτιση της εσωτερικής αποδοχής με την, κάθε βαθμού και είδος, πίστη. **Πίστη, που συνιστά τη «φυσική» πηγή αγαθής πράξεως**, με συνειδησιακή υποστήριξη. **Περισσότερη αγνότητα περισσότερη και πιο θαλερή και γόνιμη η επίδοσή της**.

Αντίθετα, η άλλη μορφή διαδικασίας είναι η επιβολή δια **εξαναγκασμού** υπό την απειλή ποινης, έστω και «μελλοντικής» έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα **μόνον ενόσω υπάρχει και ο φόβος της ποινής**. Είναι ουσιαστικά μια **λύση ανάγκης** και για περιορισμένο χρονικό διάστημα και για μια περίοδο ανωριμότητας του ατόμου ή της αντίστοιχης κοινωνίας. Έχουμε μπροστά μας το πρώτο θέμα την **αυτογνωσία**. «**Τι είμαι**»; Τι προσόντα έχω; Που θέλω να φτάσω; Και τι εξοπλισμό πρέπει να αποκτήσω για να μπορώ να επιλύσω τα προβλήματα, που οπωσδήποτε θα συναντήσω; **Μπορώ να εξασφαλίσω αυτή την πληρότητά μου**»;

Αυτά τα θέματα απασχόλησαν πάντοτε τη φιλοσοφία και τη θεολογία. Με πολύ απλά λόγια θα μπορούσαμε να πούμε, ότι αντιμετωπίζουμε πρώτα το πρόβλημα **της αληθινής γνώσης** και στη συνέχεια αναζητούμε τους τρόπους προσανατολισμού προς τη σωστή κατεύθυνση. Στη φάση της αρχικής επιστημονικής προσέγγισης της «αλήθειας» θεωρήθηκε ότι και η γνώση και μόνον της αγαθής πράξεως αρκεί να κάνει τον άνθρωπο και αγαθό. Ήταν η άποψη του Σωκράτη. [**«Ουδείς εκών κακός»**]. Οι μεταγενέστεροι αναλυτές πιστεύουν ότι ο Σωκράτης εννοούσε μια πληρέστερη μορφή γνώσεως, που συμπεριλάμβανε και την πράξη. Σήμερα, όμως κανένας δε μπορεί να πει ότι, **όποιος γνωρίζει το δίκαιο, ότι είναι και δίκαιος, χωρίς να πράττει δικαίως**. Ο Ορθός Λόγος καθορίζει την ορθή γνώση, άρα και την ηθική ενέργεια-δράση. Το πρόβλημα, όμως, είναι πώς νοείται ο ορθός λόγος; Ποια είναι η βάση και η έκταση της θεώρησης; Η σύγχυση, που πάντοτε επικρατεί είναι στον προσδιορισμό των «ορίων» της θεώρησης λογικότητας. Η οπτική γωνία θεώρησης.

Ασφαλώς, η έντονη αίσθηση **της ύπαρξης του ανθρώπου**, προκαλεί μια ισχυρότατη κεντρομόλο έλξη. **Νοιώθει ο άνθρωπος ότι τα πάντα ξεκινούν από το δικό του «είναι», αλλά και προπαντός καταλήγουν σε αυτό**. Έτσι οι παραμορφώσεις είναι στρεβλές και παρέχουν άλλη εικόνα της πραγματικότητας. Εκείνος που επικεντρώνεται στον εαυτό του και μόνο, χωρίς να τοποθετεί τον εαυτό του αρμονικά στο περιβάλλον του, **«βλέπει» και θεωρεί μια πολύ στενή λογική διαδικασία**. Μια εικονική θεώρηση του Λόγου, που θα τη λέγαμε **«εκλογίκευση»**. Είναι ένας ψευδεπίγραφος **«προσωπικός ορθός λόγος»**. Δεν βρίσκεται στον **αντικειμενικό ορθό λόγο**.

Μα θα αντιταχθεί κάποιος πολύ λογικά. Ο πλήρως αντικειμενικός Ορθός Λόγος είναι ασύλληπτος από τον ανθρώπινο νου. Άρα πάντοτε θα έχουμε να επιλέξουμε μεταξύ κάποιων «σχετικών προσωπικών ορθών λόγων»! Το πρόβλημα έχει πολύ βαθιές ρίζες. Ο καθορισμός ενός Απόλυτου Ορθού Λόγου θεωρήθηκε ότι ανήκει στο Υπέρτατο Ον, τον Θεό. Την έκφραση αυτού του απόλυτα Ορθού Λόγου τη διαπιστώνουμε στο παμμέγιστο Δημιούργημά Του, τον Κόσμο, που ονομάστηκε έτσι ακριβώς λόγω της **άριστης τάξεως**, που επικρατεί στο κάθε τι από την οποία τάξη αποδεικνύεται η Πανσοφία του Δημιουργού. **Τον απόλυτο αυτό Ορθό λόγο δεν τον βρίσκει ποτέ ο άνθρωπος. Τείνει, όμως, με την ανάπτυξη της πνευματικότητάς του**.

Επί πλέον, επειδή η ανάγκη Ηθικής προέκυψε από την ανάπτυξη αγαθών [μη κακών] σχέσεων με τους λοιπούς συνανθρώπους μας τότε ένα ασφαλέστερο κριτήριο είναι **μια γενικότερη συλλογική κατεύθυνση**. Το τι θεωρείται καλό από περισσότερους μετόχους της συλλογικότητας. Και εδώ προκύπτει μια άλλη σύγκυση. Το συλλογικό καλό θεωρείται, ως «καθαρό»-ηθικό καλό ή θεωρείται εκείνο το καλό της ομάδας, που αντιτίθεται σε άλλη ομάδα! Άρα έχουμε την περίπτωση συσπείρωσης λόγω **αποκλειστικού συμφέροντος της ομάδας**, οπότε μάλλον πρόκειται για **συγκυριακή σύμπραξη** για την αντιμετώπιση μιας καταστάσεως και όχι για «καθαρή» ηθική ενέργεια. Κάποια τέτοια ανάγκη συσπείρωσης εξανάγκασε τον άνθρωπο να δημιουργήσει **οικογένεια**, φυλή, ομάδα με κοινά χαρακτηριστικά [έθνος], κράτη, συμμαχίες και ούτω καθεξής. Όλα τα παραπάνω θεωρήθηκαν και θεωρούνται από τους πιο πολλούς, ως **μεγάλες αξίες και αντίστοιχα αγαθά**. Άλλοι, όμως, από διαφορετική οπτική γωνία τα θεωρούν ως **αίτια πολλών δεινών** για το ανθρώπινο γένος. Και οι δύο έχουν ένα μέρος «αλήθειας». Το θέμα αυτό χρήζει περαιτέρω ανάλυσης. (Βλέπε «**χρυσή τομή**»).

Αν δούμε, όμως, πιο προσεχτικά θα διαπιστώσουμε ότι η συσπείρωση αυτή, όσο ευρύτερη γίνεται τόσο περισσότερο πρέπει να αναπτύσσει και εσωτερικές δυνάμεις που να διατηρούν τη συνοχή μεταξύ των μελών. Αυτές οι δυνάμεις συνοχής πρέπει να είναι ισχυρότερες όσο μεγαλώνει η ομάδα και ο σχηματισμός. Ισχυρότερες δυνάμεις συνοχής δημιουργούνται, όσο στηρίζονται στην **ενσυνείδητη βούληση των μελών για συμμετοχή**. Κοντολογίς, μια μικρή ομάδα μπορεί και με την πιο απλή εξωτερική απειλή να διατηρήσει την ενότητά της. Δεν μιλάμε, όμως, στην περίπτωση αυτή για συνοχή, είναι απλά μία **καταναγκαστική συνύπαρξη**. Τα πάντα προσαρμόζονται στην εξωτερική βία που προκαλεί το φόβο. Τα μέρη δεν έχουν άλλη επιλογή παρά την **υποταγή**. Αυτό το φαινόμενο μπορεί να υπάρξει, όταν η ομάδα είναι αναλογικά αδύναμη σε σχέση με την εξωτερική δύναμη. Η **«αναγκαστική αυτή ισορροπία» διαρκεί όσο εφαρμόζεται η εξωτερική δύναμη**. Σε ευρύτερες ομάδες αυτή η Δύναμη μπορεί να είναι ένας εξωτερικός εχθρός ή ένας αυταρχικός Δυνάστης. Δεν είναι ευσταθής και για μακρότατο χρόνο ισορροπίας. Είναι μια **έκτακτη κατάσταση ανάγκης**.

Όσο, όμως, γίνεται μεγαλύτερη διεύρυνση τόσο ισχυρότερες εσωτερικές δυνάμεις πρέπει να αναπτυχθούν, γιατί με την διεύρυνση μεγαλώνουν οι αποστάσεις και αναπτύσσονται διαφοροποιήσεις, που προκαλούν φυγόκεντρες τάσεις. Η όλη κατάσταση επιδεινώνεται με την ανάπτυξη ισχυρών ατόμων, τα οποία με τη σειρά τους θεωρούν προσωπικά κέντρα τον εαυτό τους. Άρα αρχίζει η **διάσπαση της ομάδας**. Πρέπει να δούμε επομένως ποιες μπορεί να είναι αυτές οι **δυνάμεις συνοχής και πως βελτιώνονται**. Μιλάμε πάντοτε για ανθρώπινα όντα, τα οποία έχουν και τη δική τους δύναμη βούλησης. Όχι για άλογα όντα που ο εθισμός τα κάνει να συμπεριφέρονται, ωσάν να δέχονται αδιαμαρτύρητα και μάλλον «ευτυχισμένα» που ζουν κατ' αυτό τον τρόπο. **Μάλλον, αυτά μετά από κάποιο σημείο εθισμού ενεργούν μηχανικά**.

Ο άνθρωπος έχει το μεγάλο δώρο που λέγεται **Λόγος**. Ο Λόγος κινείται πέρα από τα ατομικά όρια. **Δημιουργεί ένα πλαίσιο κοινής συμφωνίας**. Στην πραγματικότητα είναι **ένα ενοποιητικό στοιχείο για τα μέλη της Κοινωνίας**. Βοηθάει στην εξεύρεση **κοινών σημείων** με ενδιαφέροντα και ανάγκες. Κατευθύνει στη σύμπραξη για **απόκτηση μεγαλύτερης ισχύος**. Με τον λόγο μπορεί να ξεπεραστούν τα ατομικά όρια, όπως και τα χρονικά και τα τοπικά. Το απλό άτομο γίνεται **κοινωνικό άτομο**, με πολύ ευρύτερα όρια προς όλους χώρους της αλήθειας, του αγαθού και του κάλλους. Η αντίληψη για τον Κόσμο λαμβάνει ποικίλες διαστάσεις ανάλογα του εύρους και της ποιότητας της γνωστικής ικανότητας, της ηθικής συγκρότησης και του συναισθηματικού πλούτου του ατόμου.

Παράλληλα ο Λόγος οδηγεί τον άνθρωπο στην εξεύρεση θέσεων που ικανοποιούν το **εσωτερικό του κόσμο**. Τον κόσμο των **συναισθημάτων, των συγκινήσεων, των ορμών και των παθών**. Αυτός ο εσωτερικός κόσμος είναι η μεγάλη **πηγή ενέργειας** και απαιτείται αρμονική συνεργασία με τη λογική, ώστε να υπάρξει και η αντίστοιχη κάθε φορά **ορθή ενέργεια**. Σε αυτό το σημείο θα θέλαμε να τονίσουμε ότι η **εξεύρεση κατάλληλων σχέσεων μεταξύ της λογικής και συναισθημάτων είναι αντικείμενο ολιστικής παιδείας, δηλαδή ανδραγωγίας**. Στη διαλεκτική ανάπτυξη της **αυτογνωσίας** σε αντικείμενα ηθικής αντίληψης, ισχύει ότι και σε κάθε αρετή. Η οδός με τα καλύτερα αποτελέσματα είναι η γνωστή ως «μέση οδός», η **χρυσή τομή**. Η ανθρώπινη ψυχή κινδυνεύει πάντοτε από την **υπερβολή και την έλλειψη**. Οι συνέπειες είναι οδυνηρές, όταν γίνει υπερβολική καταπίεση της ανθρώπινης βούλησης ή αντίθετα, αφεθεί ο **άναρχος χαρακτήρας, της κακώς θεωρούμενης ελευθέρως βουλήσεως**, του «έτσι θέλω» ή «έτσι γουστάρω».

Πρακτικά, όμως, έχει διαπιστωθεί όσο οι σχέσεις και οι δεσμοί στηρίζονται σε ηθικές αξίες τόσο πιο ισχυροί είναι οι δεσμοί που συνέχουν την ομάδα. Διαφορετικά παραδοσιακοί και εθι-

μικοί δεσμοί, όπως η κοινή καταγωγή, η εντοπιότητα, κοινή γλώσσα, ακόμη και τα κοινά ήθη και έθιμα, όταν έλθουν αντιμέτωπα με την αντίθετη προσωπική βούληση εξασθενούν τόσο πολύ, που η ομάδα χάνει ακόμη και τη στοιχειώδη συνοχή της. **Τότε, δεν μπορούμε να μιλάμε ουσιαστικά για ομάδα, παρά για συννοθύλευμα ανθρώπων.**

Το θέμα του προσδιορισμού των στοιχείων εκείνων, τα οποία συμβάλλουν στην ανάπτυξη της **ηθικής συγκρότησης**, είναι μέλημα όλης της φιλοσοφίας, όπως και των θυγατέρων της, πολλαπλών ανθρωπολογικών επιστημών, των νεότερων χρόνων. **Τα στοιχεία αυτά με κατάλληλη αγωγή είτε με αυτονομία είτε με ετερονομία ή καλύτερα με κατάλληλο συνδυασμό μπορούν να βελτιωθούν. Αυτό είναι και το κυρίως έργο της Παιδαγωγίας και Ανδραγωγίας, με παράλληλη αυτοδιδασκαλία από το σημείο που αποκτηθούν ανάλογες εμπειρίες.**

Αντίστοιχες δυσκολίες αντιμετωπίζονται, όταν συγκροτούνται κοινωνικοί σχηματισμοί, οπότε απαιτούνται εξαντικειμενικεύσεις και κρυσταλλώσεις της συλλογικής πράξεως. Είναι κρίσιμο έργο ο προσδιορισμός των **δυνάμεων συνοχής**, που συνιστούν **αρετές** για κάθε πρόσωπο μέλος ξεχωριστά και της Κοινωνίας, ως μονάδα. Και τούτο το έργο είναι θέμα εξάσκησης δια της **Παιδείας**.

Τόσο το άτομο, αλλά και η «ενσυνείδητη» **Κοινωνία** σε ότι αφορά στην **αυτογνωσία** θα πρέπει να βρει λογικές και πειστικές απαντήσεις σε ερωτήματα όπως τα παρακάτω:

Ποια είναι η **ταυτότητά μου**; Ποια χαρακτηριστικά συνιστούν την ταυτότητα κάθε προσώπου; Μήπως το όνομά μου! Μήπως το βάρος μου και το ύψος μου! Μήπως κάποιο κόσμημα της κεφαλής ή του χεριού! μήπως απλά τα πόσα χαλάω! μήπως το χρώμα του δέρματός μου! Ασφαλώς όλα τα παραπάνω είναι κάποια στοιχεία του ατόμου. Αλλά σε ότι αφορά τα χαρακτηριστικά, που είναι κρίσιμα για το «μερτικό μου» [μοίρα] σαν μέλος ενός κοινωνικού σχηματισμού, δεν ανήκουν στα βασικά εκείνα στοιχεία, απλούστατα, γιατί ο καθένας μας έχει τα παραπάνω δικά του στοιχεία. Έναντι της Κοινωνίας μας **είμαστε ίσοι**, δηλαδή απλοί αριθμοί. [Τελευταία δυστυχώς οι στατιστικές μόνον ως απλούς αριθμούς μας υπολογίζουν, άντε ως ποσοστά!!!].

Η ταυτότητα του κάθε προσώπου προσδιορίζεται από το «ειδικό βάρος» της ευθύνης συμμετοχής του. Την αντοχή στα φορτία της ζωής. Τη συμμετοχή του στις κοινές υποθέσεις. Στη βοήθεια που μπορεί να συνεισφέρει, όχι μόνον οικονομικά, στο κοινωνικό σύνολο. Στο είδος της ζωής, ως μέλος της κοινωνίας[ασφαλώς όχι εγωτικά], που κάνει. Κοντολογίς το τι προσφέρει στο γενικό και τι απολαμβάνει ως ανταποδοτικό όφελος. Το ισοζύγιο είναι θετικό ή αρνητικό! Δηλαδή ζω σε βάρος του συνόλου; Δηλαδή είμαι κάτι σαν εκείνα που σε αντίστοιχες περιπτώσεις φυτών και ζώων λέγονται παράσιτα. Μήπως είμαι κάποιος δυστυχώς «ελληνικός τύπος» πολίτη, που ντρεπόμαστε να τον αναφέρουμε εδώ! Μήπως είμαι απόλυτα σίγουρος ότι εγώ από το σύνολο έχω μόνον απολαβές και αν λάχει κάτι συνεισφέρω, απλώς προς πολλαπλασιασμό κέρδους!

Μπορώ να διαγνώσω με **ειλικρίνεια την «πραγματικότητα»**; Πού έγκειται η πληγή του προβλήματος; Έχω προσωπική συμμετοχή στη κατάσταση που έχει δημιουργηθεί! Ποια είναι η «αλήθεια»; Μήπως **βλέπω πολύ κοντά στον εαυτό μου**; Βλέπω άραγε κάπου ευρύτερα και τοπικά και χρονικά! Μήπως τα συμπεράσματα που βγάζω είναι πλαστά! Μήπως λαμβάνω στοιχεία και τα υπολογίζω επιλεκτικά»; Καταγράφω όλα τα δεδομένα ή μόνον ζυγίζω τα όσα με βολεύουν; **Είμαι ειλικρινής με τον εαυτό μου ή μεροληπτώ αναφανδόν, αλλά το αποκρύπτω έντεχνα!** Όταν λέω ανοιχτά ότι ξέρω ποιος φταίει! Δηλαδή, φταίνει μόνον οι «άλλοι»! Το εννοώ πραγματικά; Ή απλά με συμφέρει, ως δικαιολογία. Ή μήπως και διπλανός μου το ίδιο λέει! Αλλά όταν δεν είμαι εγώ στην παρέα τότε φταίω και εγώ για εκείνον; **Μήπως το «εγώ» και το «εμείς» τα βρίσκω στο λεξικό μόνον όταν πρόκειται για απαιτήσεις άραγε!**

Αν διαπιστωθεί με ειλικρίνεια η **αλήθεια**, που πολλές φορές είναι πικρή, είμαι διατεθειμένος να συμβάλλω **θετικά στη βελτίωση και επούλωση**; Αναλαμβάνω **το φορτίο ευθύνης** που μου αναλογεί; Ή μου φαίνεται πιο βολικό να το μετακινήσω στις πλάτες των άλλων; **Είμαι διατεθειμένος να αναλάβω παραπάνω από το φορτίο ευθύνης που με αναλογεί;** [εδώ αρχίζει και ο χώρος της «καθαρής» ηθικής. Τα παραπάνω ερωτήματα, όπως και πάρα πολλά αντίστοιχα θέλουν ειλικρινή απάντηση, την οποία μόνον εμείς μπορούμε να δώσουμε. Από το βαθμό ειλικρίνειας και μόνον μπορεί να υπάρξει περίπτωση **σωστής αυτογνωσίας. Πραγματικά πόση δύναμη χρειάζεται για μια τέτοια «σκληρή αυτοκριτική»!** Και αυτή είναι θέμα Ολιστικής Παιδείας.

Δημήτρης Μπάκας
29 Ιουν. 2023